

ÖĞRENEN-ÖĞRETEN-UZMANLAŞAN MODEL ŞAHSİYET: AİŞE VALİDEMİZ

Sehal Deniz KOTAN*

Özet:

Müslüman alime hanım şahsiyet denilince ilk akla gelecek isimlerden biri, Aişe validemizdir. O, genç yaşında Allah Rasûlü ile evlenmiş; babasının yanında başlayan eğitimini eşinin yanında devam ettirmiş; keskin zekası, sorgulayan zihin yapısı, sonsuz öğrenme aşkı sonucu sahabe neslinin ufku aydınlatan yıldızları arasına girmiştir. Sahip olduğu özellikler, hakkında bir çok eser ve makale yazılmasını sağlamıştır. Bu makale ise, doktora çalışmamız kapsamında, onun Müsned-i Tayâlisî ve Ahmed'de bulunan 2630 rivayetini okuyup değerlendirirken ulaştığımız sonuçlara dayanmaktadır. İnançımız, şimdiye kadar onun hakkında yazılan ve söylenenlere katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Aişe, Hayatı, Hadis ilmi,

Abstract:

Aisha's name immediately comes to one's mind as one of the first when considering woman Muslim scholars. She married the Messenger of Allah in an early age and after getting her first education from her father she continued learning from her husband. She became one of the persons who broadened the Prophet's companions' horizons as a result of her keen intelligence, critical mind, limitless love for learning. The specialities she had have led many to write a lot of books and articles about her. This article is based on some conclusions I derived in my Ph.D dissertation when examining her 2630 reports/sayings found in the books titled Musned-i Tayali and Ahmad. I believe that this study will contribute to the studies about her made until now.

Key Words: Aisha, Hers Life, Hers role in Hadith.

GİRİŞ

Âişe validemizin, Hz. Peygamber'in (a.s) yetiştirdiği ilim öğrencileri arasında seçkin bir yeri vardır. Hz. Ömer zamanında, fetva vermesine izin verilen 10 kişiden biridir ve Ashâb arasında fetvası en çok olan 7 kişinin arasına girer.¹ Ebu Musa'nın "Allah Rasûlü'nün (a.s) ashabının rivayet ettikleri herhangi bir hadiste müşkil görürsek, Âişe'ye sorduk, mutlaka ona bir açıklama getirirdi" demesi², onun engin hadis

* Dr. sehaldeniz@hotmail.com

1 Mustafa Fayda, "Aişe", *DİA*, 1. Baskı, c. 2, s. 204.

2 Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *Sünenü Tirmizî*, thk. İbrahim Atve İyaz, 2. baskı, Kahire, 1975 "Menâkıb", 62.

bilgisini ifade eder. İnsanların en âlimi, görüşü kuvvetlisi, sahabenin büyüklerinin danıştığı kişi olduğu söylenir³. İlminin derinliği, ilk dönemlerden itibaren takdir ve ilgi toplamıştır.

Doktora çalışmamda, konu terchim hanım sahabeden gelen rivayetleri incelenmek olunca, uzun bir mesaiyi onun rivayetlerine ayırmam gerekti. Zira temel kaynak seçtiğim Tayâlisî (v. 204/819) ve Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned*'lerinde, hanım sahabeden aktarılan 3800 rivayetten 2630'u, ona dayanmaktaydı. Bu iki binin üstündeki rivayeti okuyup sınıflandırırken, öncelikle dikkatimi çeken noktalar, makalemin temelini oluşturdu.

Öğrenme-Öğretme tutkusu

Müsned-i Aîşe rivayetlerini çalışmak, ondaki öğrenme-öğretme aşkına hayranlık uyandırır. İlginin sınırı yoktur. İlmi şahsiyetinin şöhret kazandığı alanlar tefsir, fıkıh, hadis ile sınırlı kalmayıp belagât, en-sâb, şiir gibi alanlara da uzanır.⁴ Yeğeni Urve b. Zübeyir (r.a) ona "Ebû Bekir'i kızı ve Rasûlullah'ın eşi iken senin anlama ve kavrama kabiliyetine şaşırıyorum, Ebû Bekir'in kızı iken şiir ve tarih konusundaki ilmine de şaşırıyorum ama senin tıptaki ilmine şaşırıyorum. Bu nereden?" diye sorduğunda "Rasûlullah âhir ömründe hastalandı, ona her yerden Arap kabileleri gelip tedavi şekillerini sunuyorlardı. Bunları belledim" cevabını veriş.⁵ öğrenme gayretinin, imkanına ulaştığı her konuyu kapsadığına delildir. Onun öğrenme hevesi; Allah Resûlü'nün eşi, müminlerin annesi konumunun avantajıyla birleşince, ilmi birikimi ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber'in eşi konumu; O'nun, eşlerini sosyal hayatın merkezinde, mescidin içinde tutmasıyla avantaj sağladı. O, bir tek kendi hanımlarına değil, tüm Müslüman hanımlara mescide rahatça girip çıkma, böylelikle sosyal hayata katılma imkanı verdi.⁶ Dönemin sosyal hayatının kalbinin attığı; ilim, dava, resmi heyet, gösteri, istişare meclislerinin toplandığı yer mescitti.⁷ Peygamber eşlerini mescitten ayırsa bir perde! Böylelikle onlar, mescitte gelişen her olaydan haberdar olabiliyorlardı. Hatta hanımlar mescitte oturup sohbet eder, ip

3 İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Mektebetü't-Ticarîyyeti'l-Kübra, Kahire, 1939. c. 8, s. 231-235.

4 Mustafa Fayda, "Aîşe", *DİA*, 1. Baskı, c. 2, s. 203.

5 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil Attar, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, 1991, c. 6, s. 67.

6 Sehal D. Kotan, Peygamberimiz (as) Döneminde Kadınların Yaşantısı, *Yüksek Lisans Tezi*, AÜ SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Ankara, 2007, s. 19-26.

7 Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Mescid-İ Nebevi", *DİA*, 1. Baskı, c. 29, s. 289. Konuya dair hazırlanan bir doktora çalışmasına dayanan örnek eser: Fatumatüz Zehra Kamacı, *Hz. Peygamber'in Günlük Hayatı : Mescid-İ Nebevi*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2013.

eğirir, bazıları gözü rahatsız kişileri tedavi ederdi.⁸ Orada bulunmaları yadırganmaz ve sınırlanmazdı.

Eşlerine sosyal hayata katılma imkân sağlamakta bununla yetinmeyen Allah Rasûl'ü, her yolculuğa çıkışında, eşlerinden bir veya birkaçını mutlaka yanına alırdı. Bu sayede mescid dışında yaşanan hayata da katılırlardı. Eşleri ise, kendilerine sunulan avantajların gereğini, imkan ve kabiliyetleri ölçüsünde, yerine getirdiler. Öyle ki, bu gün hanım sahabeden günümüze ulaşan rivayetlerin kahir ekseriyeti, Aîşe validemiz başta olmak üzere, Müminlerin annelerinden aktarıldı.

Onun rivayetlerinin konu dağılımının çeşitliliği de, öğrenme-öğretme gayretinin sonucudur. Doktora çalışmamızda, 2630 rivayetini okuyup, konularına göre sınıflandırarak 686 tekrarsız rivayetinin olduğunu saptadık. Yaptığımız sınıflandırma sonucunda, sayıca en kabarık olan konu başlığının, "ibadetler" olduğunu gördük. Özellikle namaz ve gece namazı konularında rivayet sayısı fazlaydı. Ayrıca ibadetlerle ilgili, hemen hemen her konuda, rivayeti mevcuttu.

İbadet konularına dair rivayetlerinin dağılımını; Namaz 74, Gece Namazı 27, Dua 31, Oruç 25, İtikâf 4, Hac 30, Kurban 6, Zekat 3, Mescit 2 şeklinde belirledik. 686 rivayetin 202'si ibadetler başlığındaydı.

Rivayetlerinin konuları arasında önemli bir başlıkta, temizliktir. Özellikle Hayız ve Gusûl konularında, rivayetlerinin sayısı ve önemi artar. Buhârî'nin (v.256/870) *Sahih*'inde, Hayız kitabında aktardığı rivayetlerin 25 tanesi Hz. Aîşe'ye dayanır. 2 tanesi ondan aktarılan bilgiler, diğerleri bizzat onun rivayetidir. Buhârî'nin bu kitabında, sahabe râvisi Aîşe olmayan rivayetler ise, 13 adettir.⁹ İslam öncesi Arapların adet zamanlarında kadına karşı gösterdikleri muamele, kadının bu tabii zamanlarında onunla birlikte oturmamak, onunla beraber yiyip içmemek şeklindeydi. Kadınlar bu durumlarında obadan, çadır-
dan, evden çıkarlardı. Bugün Güney Afrika'nın iptidai aşiretlerinde, Borneo'da, Yeni Gine'de, Vankover adasındaki yerli vahşiler arasında, hala yaşamakta olan bu adet, o zamanlar Arap kabileleri arasında en çok riayet edilen bir gelenektir.¹⁰ Hayızlıyken kirli görülüp tek başına yemek yiyip uyumaya terk edilen kadının,¹¹ bizzat Hz. Peygamber'in

8 İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 8, s. 295-296.

9 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahih-i Buhârî*, Mektebetül-İslami, İstanbul, 1979, c. 1, s. 76-85.

10 N. Armaner, "Hadislere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış", *AÜİFD*, 1961, c. IX, s. 133.

11 G. Soydan, Kadınlara Özel Hallerle İlgili Hükümlerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE TİBAD İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 10-13; İlgili bölümde, İslam öncesi hayızlı kadına bakış açısı, dayanaklarıyla incelenmektedir.

uygulamalarıyla temiz görüldüğünü ispatlamak için, Âişe validemizin rivayetleri yeterlidir. Hatta kendisinden seccadeyi mescitten uzatıvermesini istediğinde “hayızlıyım” diyince “Elinde de hayız yok ya!” diyen Allah Rasul’ü,¹² bu inancı ilk olarak onun zihninden atmıştır. Rivayetleri içinde; onun hayızlı olduğu halde, eşiyle aynı yatakta yattığı¹³, ciltlerinin birbirine dokunduğu¹⁴, eşinin başını onun göğsüne dayayıp Kur’ân okuduğu¹⁵, izar üzerinden mübaşeret ettikleri¹⁶, aynı yorganı kullandıkları¹⁷, hatta onun üzerindeki örtünün bir kısmı ile eşinin örtünüp namaz kıldığı¹⁸, onu kucaklayıp öptüğü¹⁹ bardağın onun içtiği tarafından içip kemiğin onun ısırıldığı yerinden ısırıldığı²⁰ bilgileri vardır.

Temizlik konularına dair rivayetlerin dağılımı; Gusül 20, Hayız 16, Abdest 13, Tehâret 5, Teyemmüm 1, Elbise Temizliği 4, şeklindedir. Temizlik ana başlığındaki rivayetlerin sayısı, 59’dur.

Rivayetlerini incelerken belirlediğimiz diğer konu başlıklarındaki rivayet adedleri; Emir, Yasak, Tavsiye 68, Ahkâm 39+27²¹, Gayb 38, Eşler Arası Diyalog 31, Genel Davranışlar 29, Müjde-Uyarı 25, Kuran 23, Ümmetine Karşı Tutumu 18, Vefat 17, Ahlak 15, Tıp 15, Siyaset 15, Yeme-İçme 14, Cenaze 13, Âişe’ye Dair Bilgiler 13, Kılık-Kıyafet 10, Nikâh-Talak 10, Savaş 10, Âişe validemizin yorumları 12, Akrabalık 7, Süt Akrabalığı 5 oldu.

Konu sayısının çokluğu, rivayetlerinin konu çeşitliliğini sergiler.

Âişe validemizin öğrenme ve öğretme gayretinin bir diğer sonucu ise, rivayetlerinin çokluğudur. O, muksirûn²² arasına girmiş sahabe râvilerindedir. Klasik muksirûn sıralaması Bakî b. Mahled’in *Müsned*’ine göre yapılmıştır. Bu *Müsned*’de, onun adı 1000’in üzerinde rivayeti olanlar arasında, 4. sırada gelmekte ve 2210 adet rivayeti olduğu belirtilmektedir.²³ Halbuki muksirûn arasındaki sıralama, Bakî b. Mahled *Müsned*’nin yanı sıra, *Kütüb-i Tis’a*’da yer alan toplam ha-

12 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 214, 245, 45, 229 vd.

13 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 78.

14 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 174.

15 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 72, 135, 158.

16 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 33, 261, 209 vd.

17 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 113.

18 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 250.

19 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 187, 219-220.

20 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 62, 192, 127 vd.

21 Ahkam konusu ile direkt bağlantılı olan rivayetleri bu başlık altında toplandığı halde, başka başlıklar altında yer alıp hüküm içeren bir çok rivayetle karşılaşıldı. İşte namaz, oruç, hac vb başlıklarda geçen ama ahkama dair olan rivayetler, +27 olarak ifade edildi. Bu sayı sonuçta tekrarsız tespit için yapılacak toplama işlemine dahil edilmedi.

22 1000’in üzerinde rivayeti olan sahabeler. Bkz. M. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 268.

23 Ömerî, Ekrem Ziyâ, *Bakî b. Mahled el-Kurtubi ve Mukaddimetü Müsnedihi*, Medine, 1984, s. 79; İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri, *Esmâ’i’s Sahâbeti’-Ruvât vema li-kulli Vahid mine’l-aded*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1992, s. 39.

dis sayılarına göre yapıldığında Hz. Âîşe, Ebû Hureyre'den (r.a) sonra 2. sıraya yerleşir.²⁴

Onun öğretme gayreti, rivayetlerini çoğalttığı gibi öğrencilerini de çoğalttı. Rivayetlerini aktaran râvilerin sayısı, 200'ü geçti. Onun râvilerini sayarken; 228 erkek, 61 hanım ismi kaydedilebildi.²⁵ Zehebî ise, Hz. Âîşe'den rivayeti olan; 165 erkek 19 hanım, 184 ismi alfabetik saydı.²⁶ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ise; ondan rivayette bulunan, meçhûl, zayıf ve semâsı olmayanlar dahil, 190 erkek, 55 hanım râvi ismi yer aldı. Şuayb Arnavûd hoca ve ekibi tarafından hazırlanan tahkikli baskının²⁷ notlarında, erkek râvilerinden 21'i için meçhul, 13'ü için semâ'ı şüpheli, 26'sı için Âîşe'ye ulaşmadı veya semâ'ı yok kaydı vardı. Hanımların ise 35'i için meçhul denilmekteydi. Meçhul ve semâ'ı olmayan râviler toplamdan çıkarıldığında bile, râvi sayısı 150'nin altına düşmedi. Müsnedde, 3 ve üzeri adette rivayeti olan erkek râvi sayısı ise, 9 yeğen dahil, 43'tü. Başka hiç bir hanım sahabenin, bu sayıda râvisi sayılmamaktadır.

Rivayetlerin aktarımında aile ilişkilerinin etkisi bilinir.²⁸ Konu "Hanım Sahabe Rivayetleri" olduğunda artık bir etkiden değil, direkt ilişkiden bahsedilmelidir. Rivayetlerini araştırdığımız 108 hanım sahabeden, tekrarsız rivayeti tekin üstüne çıkan her hanım sahabenin ailesinde,²⁹ neredeyse mutlaka, hadis ilminde meşhur en az bir ismin bulunduğunu, bizzat gördük. Âîşe validemizin rivayetlerinin aktarımında da, başta yeğenlerinin, aile ilişkilerinin rolü büyüktü. Fakat akrabası olmadığı halde ondan tekrarsız rivayetti beşin üzerine çıkan, 12 isim vardı. Bu isimler ve rivayet adedleri; Esved b. Yezîd 45, Mesrûk b. Ecda' 37, Abdullah b. Ebî Müleyke 22, Atâ b. Ebî Rabâh 14, Şurayh b. Hânî 13, Mücâhid b. Cebr 11, İbrahim b. Yezîd Neha'î 11, Ubeydullah b. Abdullah 10, Abdullah b. Yesâr el-Behiyyî 8, Sa'd b. Hişâm 8, Abdullah b. Şakik 7, İkrime Mevlâ İbn Abbâs 6, şeklindedir.

Yine ondan başka hiç bir hanım sahabî, ailesinin dışından, bu sayıda râviye ulaşıp, çok sayıda rivayetini onlar vasıtasıyla aktaramamıştır.

24 Mustafa Karataş, "Muksirun ve Hadis Sayıları", *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, c. XXXV, sayı: 4, s. 96.

25 Muhammed b. Süleyman b. Salih er-Rebiş, *Ümmehatül-Müminin Fus-Sünnetin-Nebeviyye*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2010, s. 231-238.

26 Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 3. baskı, 1985, c. 2, s. 135-139.

27 Hanbel, Ahmed b. Hanbel, *Müsned-u Ahmed b. Hanbel*, thk. Prof. Dr. Şuayb Arnavud ve ekibi, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001, c. 40-43.

28 B. Kuzudişli, Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları, *Doktora Tezi*, İÜ SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, İstanbul, 2005.

29 Aile kapsamına oğul, kardeş, yeğen, torun girdiği gibi köleler de girmektedir.

Sorgulayıcı Zihin Yapısı

Onun rivayetleri içinde, sorduğu soru ve aldığı cevaplara dayananların çokluğu da dikkat çeker. Onun tekrarsız rivayetlerinin 30'u, sorulan soru ve alınan cevaplardan müteşekkildir. Allah Rasûlünün sağlığında, Kuran'da geçen bir ifadeyi anlamazsa, hemen sorardı. Mesela, kendisine "nefsinizde olan bir şeyi açığa çıkarsanız da, gizleseniz de, Allah sizi ondan hesaba çeker"³⁰ ve "her kim bir kötülük yaparsa karşılığını görür"³¹ ayetini soran kişiye, "ben bunları sorduğumdan beri kimse bana sormadı. O, 'Ey Âişe, Allah tarafından kuluna isabet eden ateş, sıkıntı, zorluk hatta Allah'ın bahşettiği bir şeyi kaybetmesi, onun için korkması, sonra yanı başında bulması bile; müminin günahlarından, altının körükten kirsiz çıkması gibi, arınmasını sağlar' dedi." der.³² "Onlar ki yaptıklarını Rablerinin korkusu ile kalbleri titreyerek yaparlar"³³ ayeti hakkında "Çalıp, zina edip, içki içip Allahtan korkanlar için midir?" diye sorup "Hayır, bilakis namaz kılıp, oruç tutup, tasadduk edip Allahtan korkanlar içindir" cevabını alır.³⁴ Başka örneklerde mevcuttur.³⁵ Onun söylediği sözü doğru anlamak içinde uğraşır, emin olmadığında sorardı: "Kim Allah'a kavuşmayı severse Allah'ta ona kavuşmayı sever, kim hoşlanmazsa Allah'ta hoşlanmaz" buyurunca "Allah'a kavuşmayı sevmemek ölümden hoşlanmamak mıdır? Çünkü bizde ölümü sevmeyiz" dediğinde "Hayır, bu değil. Kişi bir mümin ise Allah ölümüne hükmeder ve ona Allah katında ki sevapları ve ikramları gösterilir; o ölüm anında Allah'a kavuşmayı severek ölür, Allah da ona kavuşmayı sever. Kafir ve münafık ise Allah ölümüne hükmeder ve ona Allah'tan gelecek azabı gösterilir. O ölüm anında Allah'a kavuşmaktan hoşlanmayarak ölür, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz." buyurur.³⁶ Hz. Peygamberimizin bir sözünün, ayetlerden anladığına zıt görürse de sorardı: "Kimin hesabı münakaşalı olursa af olunmaz" buyurduğunda "Allah 'O gün kolay bir hesaba çekilir"³⁷ buyurmuyor mu?" diye itiraz edince "O arzdır." karşılığını alır.³⁸ Kullandığı bir ifade anlayışına ters gözüktüğünde sorardı: "Yeryüzünde kötülük yayılıp açığa çıktığında Allah azab gönderir" buyurunca "Onların içinde Allah'a itaat edenler de var(?)" der ve "evet, sonra Allahın rahmetine ulaşırlar" cevabını alır.³⁹ Aklına takılan meseleler ile ilgili

30 Bakara, 284.

31 Nisâ, 123.

32 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 218.

33 Mû'minûn, 60.

34 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 159, 205

35 "yer başka yerle değiştirildiği", İbrahim 48, ayeti hakkında "insanlar nerededir?" diye sorması (s. 35, 218 vd)

36 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 218.

37 İnşikâk, 8.

38 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 47, 108, 127 vd.

39 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 41. Başka bir örnek: "Kıyamet günü yalın ayak, çıplak, sünnetsiz haşır olunursunuz" buyurunca "Kadınlarla erkekler birbirine bakar!" der, "O

sorular da sorardı: Namazda gözü çevirmeyi, bakınmayı sorup “kulun namazından şeytanın çaldığı bir şeydir” buyurması⁴⁰; “İbn Cud’ân cahiliyyede akrabalığı gözetir, ihtiyaç sahiplerini yedirirdi, bunun ona faydası var mı?” diye sorduğunda ise “Hayır, çünkü o bir gün bile ‘Rabbim, hesap günü hatalarımı bağışla!’ demedi” buyurması gibi.⁴¹ Böylelikle, tüm Müslümanlar için kıymetli bilgilerin açıklanmasını sağladı.⁴² İlaveten o, Hz. Peygamber’in davranış ve sözlerine karşı da duyarlı, sorgulayıcıdır. Bir duayı çoğaltsa sebebini sorar: İşlerinin çoğunun sonunda “Sübhanallah ve bihamdihi, estağfiruke ve etübu ileyk” demesi üzerine sebebini sorduğunda “Rabbim bir işaret görürsem O’nu tesbih etmemi, tevbe etmemi emretti, o işareti gördüm” buyurup Nasr süresini okuması.⁴³ Anlamadığı bir dua okusa açıklama isterdi: Bir meclise oturunca bir şeyler söylerdi, Âişe ne olduğunu sorar. “Eğer hayır konuşulursa kıyamet günü ona tabi olur, eğer başka bir şey konuşulursa kefarete olan: ‘sübhanek ve bihamdik. Lâ ilahe illa ente, estağfirullah ve etübu ileyh’ sözü” demesi.⁴⁴ Ettiği duanın nedenini sorgular,⁴⁵ değişen hallerinin sebebini araştırır: Rüzgarla gelen bulutları görünce hep endişelenmesi üzerine nedenini sorması, “Beni onda azab olmadığından emin kılacak olan nedir? Helak olan kavim ‘bu bize yağmur getiren buluttur’⁴⁶ demişlerdi” buyurması.⁴⁷ Sorduğu hiçbir soru cevapsız kalmaz, sormasından dolayı ayıplanmazdı. Hatta Allah Rasûlü ona öğretmek istediği bazı şeyleri soru sorup dikkatini çektikten sonra öğretirdi.⁴⁸ İleride o da bazen bu metodu kullanacak,

gün iş birbirine bakmaya imkan vermez!” cevabı gelir(Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 53, 89-90).

40 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 70, 106.

41 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 93.

42 Başka birkaç örnek: “İki komşu var hangisine hediye vereyim?” “Kapısı sana daha yakın olana.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 175, 187, 239 vd) Bir gece ağrısı olup şikayetlenen Hz. Peygamber yatağında döner, Âişe “Birimizin başına bu geldiğinde ona bir şey var mı?” diye sorar, “Müslümana batan bir diken ya da büyüğü yoktur ki bir hatası silinmesin” cevabını alır. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 159-160, 215 vd) “Kadir gecesine ulaşırsam ne diyeyim?” “Allahım, sen affedicisin, affi seversin; beni affet” de (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 171, 182, 183 vd). “Kıyamet günü seven sevdiğini hatırlar mı?” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 110, 101, 148), “Kevser nedir?” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 281), Aniden ölüm (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 136) “Kadınların üzerine cihad görevi düşer mi?” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 75, 67, 165 vd) onun soruları arasındadır.

43 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 35, 174. Bir başka örnek: Ey kalbleri çeviren! Kalbimi dinin üzerine sabit kıl!” duasını çoğaltınca sebebini sorar cevabı “Kalbler Allahın elinin iki parmağı arasındadır, dilediğini azdırır, dilediğini sağlam kılar” olur. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 91, 250-251)

44 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 77.

45 Bakî’den dua edip çıktığını görünce sebebini sorar (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 252).

46 Ahzab; 24.

47 Zilhicce’nin dördünde yanıma kızgın olarak girince “Seni kim kızdırdı? Allah onu ateşe atsın!” “İnsanlara emrettiğim bir şeyde tereddüt ettiklerini görüyorum! Sanki onlar benim yüz çevirdiğim bir şeyi onlara emrettiğimi sanıyorlar! Tekrar yola çıkacak olsam yanımda hedy getirmez onu satın alırdım, sonra onların çıktığı gibi ihramdan çıkardım.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 175, 1644) (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 240-241, 66, 167)

48 Ya Âişe ya Peygamber “Üzerinde oruç borcu olarak ölen kişinin durumunu” sorar (Ahmed

yanına gelen kişilere bir şey öğretmek⁴⁹ veya bir konuda uyarmak için önce soru soracaktır.⁵⁰

Farklı Kaynaklardan Bilgi Toplaması

Âişe Müsnedi rivayetlerini okumak, diğer hanım sahabe müsnedlerini de büyük oranda öğrenmek anlamına gelir. Zira O, zamanındaki hanımların tecrübelerinin çoğunu, aktarmıştır. Meselâ Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*'lerindeki 300 rivayetinin tekrarsız adedi 100 olan Ümmü Seleme validemizin 29 rivayeti, Âişe validemizin Müsnedinde de yer alır. Sehle bint Süheyl'in⁵¹, Fatma bint Ebu Hubeys'in⁵², Ümmü Habibe bint Cahşın⁵³, Rifâ' el-Kurazî'nin bain talak ile boşadığı eşinin⁵⁴, ensârdan bir kadının⁵⁵, ensârdan bir kızın⁵⁶, bir kadının diye aktarılan, muhtemelen farklı 3 kadının⁵⁷ sordukları soruları; Subay'a bint Hâris'in iddetinin doğumla bittiğini⁵⁸, Hz. Peygamberin kölesi Selma'nın eşinden şikayetini⁵⁹ rivayet eder. Tez çalışmamızda, hanım sahabe rivayetlerini okuyup değerlendirirken, Âişe Müsnedi ile başlayınca, bunun sonrası için sağladı kolaylığı gördük. Zira onun müsnedi okununca, hanım sahabe rivayetlerin çoğunluğu, hali hazırda okunup araştırılmış oldu. Âişe Müsnedi rivayetleri tekrarsızda 700'e yaklaşırken, diğer hanım sahabelerin rivayet toplamı, bu sayıya ulaşmadı. Tüm hanım sahabe müsnedlerinin tekrarsız rivayet adedini yaklaşık, 1250 olarak tespit ettik.

- b. Hanbel, Müsned, c. 6, s. 69). İtikafa girmek için çadır kurduran Rasûlallah'ın çadırları yanına, Âişe, Zeyneb, Hafsa validelerimizde çadır kurdurunca "Bunlar ne?" "Âişe, Hafsa ve Zeyneb'in çadırı" "Siz bununla hayır mı umdunuz! Çözün çadırları, itikâfa girmeyeceğim" der. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 84, 226)
- 49 Yanına giren kişiye "Maide süresini okur musun?" diye sorup "evet" deyince "O, son inen süredir. Onda ne helal bulursan helal ne haram bulursan haram kıl" demesi (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 188).
- 50 Eşter ve Ammâr ile yanına girince "Bu kim?" der "Eşter" denince "Sen benim yeğenimi mi öldürmek istedin?" "Evet, ben onu, o beni!" "Eğer yapsaydın kurtuluş bulmazdın!" şeklinde devam eden rivayet (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 58, 181, 205, 1647 vd), Şamdan gelen kadınlara şöyle der "Siz hamama mı gidiyorsunuz? Halbuki 'Kocasından başkasının evinde elbisesini çıkararak kadın Allah ile arasındaki perdeyi yırtar' buyurdu" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 173, 198-199), ticaret malını Şam'a ve Mısır'a gönderirken, sonra bir kez Irak'a gönderdiğini zikreden kişiye "Sana ve eski ticaret yoluna ne oldu ki?" deyip devam ettiği rivayet (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 246), hayızlı kadının namazını kaza edip etmeyeceğini soran kişiye "Sen haruriyyeden misin?" demesi (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 32, 94 vd).
- 51 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 139, 172.
- 52 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 42, 194, s. 262.
- 53 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 82, 83, 128-129, 141, 187, 222, Zeyneb bint Cahş'tan: Tayâlisî, , *Müsned*, c. 3, s. 159.
- 54 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 34, 37-38, 226; Tayâlisî, , *Müsned*, c. 3, s. 90, 53.
- 55 Tayâlisî, *Müsned*, c. 3, s. 142.
- 56 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 111, 116, 234, s. 228, 116, Tayâlisî, , *Müsned*, c. 3, s. 143.
- 57 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 92, 167, s. 105.
- 58 Tayâlisî, *Müsned*, c. 3, s. 91.
- 59 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 272.

Uzmanlığı

Başta değindiğimiz, Hz. Peygamberden aktarılanlarda bir müşkil görüldüğünde başvuru ve çözümleyen, sahabenin ileri gelenlerinin danıştığı kişi oluşu, onun uzmanlığının delilleridir. İbn Abbâs (r.a), kendisine gelerek Rasûlallah'ın vitrini soran Sad b. Hişâm'a (r.a): "Sana yeryüzünde onu en iyi bilen söyleyeyim mi? "Âişe" demesi⁶⁰ de bir örnektir. Rivayetlerinde, direkt gece namazıyla ilgili ona sorulan soruların cevapları, tekrarsız 12 adede ulaşır.⁶¹ Yaşadığı dönemde, Hz. Peygamberin gece namazı öğrenilmek istenince, başvuru ilk kişilerden olmalıdır.

Mescid-i Nebevîde, civarında kılınan namazın faziletini bilseler, insanların kura çekecekleri direğin bilgisi de Âişe validemizden aktarıldı. Orada edilen duaların kabul olunacağı söylendiğinde⁶² bu direğin hangisi olacağını bilecek kişi oydu. zamanla bu direk "Âişe direği" olarak adlandırıldı.⁶³ Bu gün de üzerinde "Âişe Direği" yazmaktadır.

Döneminin tartışmalı mevzularında, meselenin gelip ona sorulduğu örnekler ve tartışmalı mevzularda rivayetlerinin sayısının artması da, onun uzmanlığının işaretidir. Örnek bir rivayeti: "Muhammed Rabbini gördü mü?" sorusuna verdiği "Söylediğin şeyden tüylerim diken diken oldu... O, 2 kez Cibrili suretinde gördü" cevabıdır.⁶⁴ Yani Hz. Peygamber'in Rabbini gördüğüne delil olarak sunulan ayetlerin, Cibril'i görmesine dair olduğu açıklamasını yapar.⁶⁵ Bir ayette bulunan, Sefâ ve Merve'nin Allah'ın nişanlarında olduğu ifadesinin⁶⁶ nasıl anlaşılacağı da açıklar. Yeğeni Urve, bu ifadeleri, say edilmemesinin Müslüman'a bir günahı olmayacağı şeklinde anlayınca, karşı çıkar. Açıklaması ise "Ensâr cahiliyede Sefâ ve Merve arasını say etmeyi günah sayardı, İslam'da bunu sorduklarında ayetler indi, sonra Hz. Peygamberin sünneti, yolu onları tavaf etmek oldu, artık hiç kimse onu bırakamaz" şeklindedir. Hatta "Eğer senin dediğin gibi olsaydı ifade 'onları tavaf etmenizde' değil, 'onları tavaf etmemenizde sakınca yoktur' şeklinde olurdu" der.⁶⁷ Hacla ilgili, ihrama girerken koku sürmeyi Abdullah b. Ömer'e sorduklarında "katrana bulanmam be-

60 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 53-54.

61 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 39, 189, 55, 156, 235-236, 168, 63, 100, 110, 149, 127, 227, 236 vd.

62 İbnü'n-Neccar, Ebu Abdullah Muhibbüddin Muhammed b. Mahmûd b. Hasan Bağdadi (v. 1245/643), *ed-Dürretü's-Semine fî Tarihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1995, s. 169.

63 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, c. 1, s. 475-476, r. 866.

64 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 49-50, 236. Enam süresi 103. Ayeti 'gözler Onu görmez, O gözleri görür' delil getirmiştir.

65 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 214.

66 Bakara, 158.

67 Buhârî, *Sahih*, "Hac", 79; Müslim, *Sahih*, "Hac", 43; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 144, 162-163, 227.

nim için daha hayırlıdır” cevabını alanlar, gelip Hz. Âişe’ye durumu sorunca “Allah Ebu Abdurrahman’a merhamet etsin. Ben Rasûlallah’ı kokulardım da hanımlarını ziyaret ederdi. Kokusu teriyle süzülürken ihramlı olarak sabahlardı”⁶⁸ demiştir. Yine kurban gönderenin ihramlı sayılacağı varsayımının yanlış olduğunu, bizzat Hz. Peygamber’in uygulamasından delille, kurbanlık gönderdiği halde kendini ihramlı saymadığını belirterek, açıklamıştır.⁶⁹ Kurban etlerinin 3 günden fazla saklanabileceği, kendilerinin bunu yaptığına rivayeti de, döneminde tartışılan bir konuya dairdir.⁷⁰ İhtilafı meselelerde görüşüne başvurulduğu, rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

Sonuç

Öğrenme-öğretme alanında başarısı, sorgulamaktan çekinmemesi, farklı konularda, ulaşabildiği kaynaklardan gelen bilgileri aktarması, bilgiyi yorumlaması, uzman görüşüne sahip olması, Âişe validemizin model şahsiyetinin özelliklerindedir.

68 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 106, 175; Buhârî, *Sahih*, “Gusül”, 14; Müslim, *Sahih*, “Hac”, 7, vd.

69 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 36, 41, 42, 78, 85, 91, 129, 171, 174, 183, 185, 190, 191, 200, 208, 212-213, 216, 224, 225, 238, 253 vd.

70 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. , 51, 101, 127-128, 136, 187 vd.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil Attar, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, 1991.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, Müsnedü Ahmed b. Hanbel, thk. Prof. Dr. Şuayb Arnavud ve ekibi, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001.
- Armaner, Neda, "Hadislere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış", *AÜİFD*, c. IX, 1961.
- Bozkurt, Nebi - Küçükkaşçı, Mustafa Sabri, "Mescid-İ Nebevî", *DİA*, 1. Baskı, c. 29, s. 289-290.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahîh-i Buhârî*, Mektebetü'l-İslamî, İstanbul, 1979.
- Fayda, Mustafa, "Aişe", *DİA*, 1. Baskı, c. 2, s. 201-205.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübra, Kahire, 1939.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saïd ez-Zahiri, *Esmâü's-Sahâbeti'r-Ruwât vema li-kulli Vahid mine'l-aded*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Saïd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri (v. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Dâru Sadır, Beyrut, 1968.
- Kamacı, Fatımatüz Zehra, *Hız. Peygamber'in Günlük Hayatı: Mescid-i Nebevî*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karataş, Mustafa, "Muksirun ve Hadis Sayıları", *Diyanet İlmî Dergi*, 1999
- Kotan, Sehal Deniz, Peygamberimiz (as) Döneminde Kadınların Yaşantısı, *Yüksek Lisans Tezi*, AÜ SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Ankara, 2007.
- Muhammed b. Süleyman b. Salih er-Rebiş, *Ümmehatü'l-Mü'minin Fî's-Sünneti'n-Nebevîyye*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccâc (v. 261/875), *el-Müsnedü's-Sahîh el-Muhtasar Mine's-Sünen bi-Nakli'l-Adli ani'l-Adli ilâ Resulillâh*; thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabi, Darü't-Talia, Riyad, 2006.
- Ömerî, Ekrem Ziyâ, *Baki b. Mahled el-Kurtubi ve Mukaddimetü Müsnedih*, Medine, 1984.
- Soydan, Gülsüm, Kadınlara Özel Hallerle İlgili Hükümlerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE TİBAD İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007.
- Taberânî, Ebû Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmi, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1985.
- Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Farisi (v.204/819), *Müsnedü Ebî Davud et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünenü Tirmizî*, thk. İbrahim Atve İyaz, 2. baskı, Kahire, 1975.

